

М. Г. Шленьова,

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, м. Харків

МОВНІ ОБРАЗИ НЕБЕСНОГО ПРОСТОРУ В ПОЕЗІЇ В. ГОЛОБОРОДЬКА

У статті розглядається художньо-семантична реалізація небесних образів Місяця, зірки, зорі, сузір'їв в ідіостиле сучасного донбасівського поета Василя Голобородька; виявляється їх смислова багатомірність, генетична зумовленість ліричного функціонування з українською традиційною культурою, включеність в «резонансний простір» національної словесності.

Ключові слова: образ, картина світу, епітет, метафора, етнокультура, порівняння.

В статье рассматривается художественно-семантическая реализация небесных образов Месяца, звезды, зари, созвездий в идиостиле современного донбасского поэта Василия Голобородька, выявляется их смысловая многомерность, генетическая предопределенность лирического функционирования с украинской традиционной культурой, включенность в «резонансное пространство» национальной словесности.

Ключевые слова: образ, картина мира, эпитет, метафора, этнокультура, сравнение.

The article deals with the art-semantic realization of sky images of the Moon, star, dawn, constellations into the individual style of the modern Donbass poet Vasile Holoborodko, their semantic multidimensionality, genetic predefiniteness of lyrical functioning with the Ukrainian traditional culture, the inclusiveness in «resonant space» of national literature are considered.

Keywords: image, world picture, epithet, metaphor, ethnoculture, comparison.

Актуальність роботи визначається дослідженням архетипних образів у поетичних текстах на основі когнітивних механізмів, що відтворюють особливості етнічної свідомості та менталітету народу [8, с. 45].

З давніх часів космос привертав до себе увагу багатьох людей: учених-винахідників, філософів, художників, письменників. Означена тематика знайшла віддзеркалення у кіно, живописі, в мистецтві. Таємниці Всесвіту цікавили майстрів слова у всі часи. На сьогоднішній день існують думки про існування астрономічної символіки в кожному з ареалів культур. До розгадки таємниць космічного звертається й донбаський поет Василь Голобородько. Образи космосу автор широко інтерпретує в своїх верлібрах. Небесні світила позиціонують індивідуально-поетичну систему автора, відображають його світогляд, виступають організуючими центрами в авторській картині світу. Повторення образів дозволяє передати багатство семантичного прочитання віршів митця. Для зображення художньої дійсності небесного простору у власній поетичній системі, В. Голобородько використовує як пряме, так і непряме смислове значення небесних світил. «Стилізовані зображення космічних тіл відомі всім археологічним культурам», – відзначає дослідник Н. Виноградов [1, с. 27], саме тому **метою нашого дослідження** є семантичний аналіз мовних репрезентантів небесних світил як одних із найважливіших художніх образів в поезії В. Голобородька.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у детальному аналізі елементів культурно-семантичного простору небесних образів у поетичних текстах В. Голобородька. **Об'єкт дослідження** становлять космогонізми (Місяць та зірки), які репрезентують мовну картину світу письменника. **Предметом дослідження** є лінгвокультурологічні особливості вербалізації небесних образів в поезії митця.

Питанням семантики лінгвальних образів займалися такі вчені як, Л.А. Лисиченко [4], Л.М. Дяченко, В.В. Жайворонок [3], Л.І. Белехова, Т.В. Зайковська, М. М. Маковський, О. І. Потапенко.

У художній картині світу В. Голобородька слова *Місяць, зорі та зірки* репрезентуються не лише як небесні орієнтири, пов'язані з архетипним сприйняттям небесних світил, зокрема наявні інші неповторні індивідуально-авторські асоціації, зумовлені особливостями світосприйняття автора. Письменник використовує для них несподівані асоціативні порівняння: з *рибинками, квітами неба, жайворонками та сльозами*, доповнюючи їх дієсловами *плавають, мерехтять, бентежать, черкаються, гойдаються, співають, тремтять*, що свідчить про потенційні семантичні перспективи означених слів, та прикметниковими епітетами *місячні, зелені, срібні, скляні*, які передають експресивно-емоційний стан автора. «*Місячні рибинки зелені плавають над бровою, / загляну у воду до самого дна і побачу: / місячні рибинки зелені / мерехтять у глибині своїми срібними боками... Місячні рибинки зелені / мій спокій бентежать, / плавають навколо мене, / черкаються об моє тіло...* [2, с. 138]»; «*Теплим коров'ячим боком / між шерстинок, що відмикають темниці, / пливають срібні рибинки...* [с. 470]»; «*Восени дерева схожі на глиняні горицики, / у яких гойдаються скляні квіти неба...* [2, с. 355]»; «*Три сестрички одночасно заплачуть непомітно, / і зорі вночі над ними сльозами / тремтять на віях небесного янгола* [2, с. 819]»; «*...Навіщо я, Катерино? – тебе питає, вмиваючи руки в чорноземі / навесні, слухаючи, як співають жайворонками зорі, тріпочучи / своїми гострими крильцями...* [2, с. 93]».

Релевантними для слова *зоря / зірка* в поетичному арсеналі В. Голобородька є ознаки часу доби (*вечірня та ранкова*), розміру (*велика, мала, більша*), відстані (*найдалша*) та ексклюзивності (*перша*), які допомагають всебічному сприйняттю даного образу.

Вечірня та ранкова зоря – це народні назви Венери, яка з'являється на небі у вечірній та ранковий час; це символ кохання та нареченої, породжений астральним культом предків [3]. Використовуючи дієслово *світить*, автор підкреслює дію, притаманну зорі. «*...Розминулися, як сніг розминається із травою, / як сонце із вечірньою зорею, / і ми з тобою – розминулися...* [2, с. 156]»; «*Чи не в тій хаті, / де в одне віконце світить вечірня зоря, / а в друге віконце світить ранкова зоря...* [2, с. 822]».

Розглядаючи розміри небесних світил, в поезії В. Голобородька зустрічаємо антонімічну пару епітетів «велика зоря – мала зоря», зокрема ступінь порівняння уточнюється епітетом *більша*, що вказує не тільки на ознаку розміру, але й на вікову перевагу. Вживаючи порівняння зірок з *сестричкою* і *братиком* та використовуючи дієслова *втікає*, *тримає*, *женеться*, *плаче*, які притаманні живій істоті, автор отожднює небесні тіла з людиною. «...*стежкою темряви / велика зоря втікає, / а за нею мала зоря / женеться і плаче. / Більша зоря тримає / меншу за гостру долоньку, / ніби втікають сестричка і братик...* [2, с. 246]».

Номінатив слова *зірка* супроводжується епітетом *перша*, що дає підставу розуміти означене словосполучення як найяскравіше світило північної півкулі – полярну зірку, що першою сходить щодня на небосхилі. «...*ходять дівчата, співаючи, тільки навколо тебе, / начеб гра на тобі увірвалася, / хоч і продовжується аж до першої зірки...* [2, с. 839]».

Характеристика відстані від землі до зірок відображається автором завдяки епітету *найдальша*, що ілюструє недосяжність та містичність небесного світила. «...*бо не знайду належної фарби / намалювати квітку з-під снігу, / освітлювану найдальшою зорею* [2, с. 457]».

Чуттєве пізнання навколишньої дійсності крізь слово *зорі* В. Голобородько зображує завдяки епітету *пахучі*, на репрезентацію аромату, та прикметниковому епітету *чисті* – на позначення світлих почуттів кохання. «...*або ж під небом із пахучими зорями / ще гуляють тобою закохані...* [2, с. 29]»; «*При чистих зорях дівчина / показує соловейкові / свої груди...* [2, с. 745]».

З давніх давен люди використовували зірки для визначення свого місцезнаходження. Розташування сузір'їв на нічному обрії відносно статичне, тому вони дуже зручні для орієнтування. Цей процес автор описує завдяки дієслівним словосполученням *орієнтувалися по зорях* та *світилися зорі*, які вказують на латентне порівняння зірки з дороговказною ниткою. «...*Коли ще не знали ліхтарів, / коли темряву не розрізали фари вантажівок, / тоді світилися місяць, зорі і хата. / І коли не було місяця – / орієнтувалися по зорях, / коли місяць світив – по місяцю, / а коли не було ні місяця, ні зірок – / ішли на біле світло хати...* [2, с. 83]».

Зірки завжди були джерелом легенд та містифікацій, за їх розташуванням на небі пророкували певні події, визначали погоду та ворожили на майбутнє. Схильний до використання фольклорно-містичних мотивів, В. Голобородько вживає індивідуально-авторські порівняння зірок з *іскрами повір'їв*, *вогнями великих передбачень* та *віщунками*, які, в поєднанні з епітетом *падучі*, репрезентують надію на справдження заповітних бажань. «*Іскри повір'їв / вогні великих передбачень / заходять за високі... / пагорби небесного піску...* [2, с. 669]»; «*Полетіли сніпки золоті із стріхи – додолу... / як зорі падучі, віщунки – додолу...* [2, с. 83]».

Специфічною ознакою авторського етнокультурного сприйняття небесних природних об'єктів є використання гіпероніму *сузір'я*. Сузір'я – це сукупність зірок, на які розподілена небесна сфера для зручності орієнтування на зоряному небі. Митець описує їх дієсловом *збираються* у поєднанні з прислівником *ляжливо*, що обумовлює причину їх скупчення. «*Збираються ляжливо зорі у сузір'я, / вершини гір втопають в глибині...* [2, с. 427]».

В давні часи сузір'ями називалися характерні фігури, що утворюються яскравими зірками, а найголовніші з них були названі іменами, запозиченими з міфології або побуту. Назви на кшталт Велика Ведмедиця та Молочний Шлях є перекладами грецьких та латинських назв. У віршах В. Голобородька зустрічаються їх українські еквіваленти-космоніми *Випряжений Віз* та *Чумацький Шлях*. За легендами, чумаки перевозили сіль, це повір'я автор використовує у своїх поезіях, порівнюючи зірки з *кристаликами солі* та акцентуючи, за допомогою епітету *солоні*, специфічний присмак *солі*, яким він наділяє зірки. «*Випряжений Віз / голублює указує / за межі Галактики...* [2, с. 684]»; «...*там неоновий напис холодним світлом / видніється... вночі – кристаликами солі з Чумацького Шляху...* [2, с. 762]»; «...*так творюся я якому хочеться довго / дивитись на тебе / це дерево ця ніч / і ці зорі солоні як сіль* [2, с. 499]».

Релевантною ознакою небесного простору в творчості В. Голобородька виступає слово *Місяць* – єдиний та незмінний природний супутник Землі, другий за яскравістю об'єкт на небосхилі після Сонця, що привертав увагу людей ще з доісторичних часів. Саме тому він є одним з домінуючих одиниць поезії. Місяць, за 28-денний цикл, проходить чотири фази: Місяць, що прибуває, повний Місяць, спадний Місяць і новий або темний Місяць [5]; деякі з них достатньої виразно зображені у поетичному доробку В. Голобородька. Наприклад, *повня* – протилежна точка орбіти Місяця, коли його освітлену Сонцем півкулю можна спостерігати повністю. Це явище відбувається щомісяця і з ним пов'язано багато вірувань та легенд; це час, коли відбуваються різноманітні магичні події. У своїй ліриці митець ілюструє явища *повні* та *підповні*, пов'язуючи їх, здебільшого, з романтичними побаченнями закоханих. Слово *Місяць* у цих фазах репрезентується дієсловами *сяє* (ілюмінативний стан) та *сходить* (циклічність руху). Складний прикметниковий епітет *круглий-прекруглий* на позначення форми дає чітке уявлення про традиційне зображення Місяця. «...*Сяє місяць уповні – / вже наші птахи у золотій клітці...* [2, с. 827]»; «...*Сходив над нами місяць підповні – / птах чекав нас на місці наших побачень...* [2, с. 827]»; «*Будемо йти вечірнім селом... / буде місяць круглий-прекруглий, / я тобі скажу: збирають до війська...* [2, с. 103]».

Проміжні фази – це положення між Місяцем, що прибуває та спадаючим Місяцем і повнею, коли незброєним оком можна побачити більшу або меншу частину освітленої півкулі. Автор використовує індивідуальні порівняння для цих явищ: йменує означений небесний образ *черевичком*, *різком*, *краваткою-метеликом* та складним епітетом з *діркою посередині*, що обумовлено філігранним сприйняттям цього небесного тіла. За допомогою дієслів *плавати*, *обнікати*, *застрягати*, *світлитися*, на позначення дій та станів, письменник характеризує Місяць на небосхилі. «...*Із штолень, із старих копалень / руки велетенські п'ялися угору ночами, / застували зорі і черевичок місяця, / бо то були шахтарські руки...* [2, с. 450]»; «*Він нахилився над криницею, / а в ній плавав різок місяця... / і він рішуче нахилився над водою – / різок місяця обнік губи, язик / і застряг*

у горлі / Він відійшов від криниці, а в горлі, / **наче краватка-метелик на сорочці, / світився місяць...** [2, с. 155]»; «...– це ніби **місяць уповні / тільки з діркою посередині...**[2, с. 462]».

Автору притаманно зображувати образ Місяця завдяки дієсловом *світити, сяяти, ховатися, зійти, скоувати*, які вказують на дії, стан та властивості людини. «...коли темряву не розрізали фари вантажівок, / тоді **світилися місяць, зорі і хата. / І коли не було місяця – / орієнтувалися по зорях, / коли **місяць світив** – по місяцю...**[2, с. 83]»; «...і чути, як соловейки співають, / і видно, як **місяць і зорі сяють...** [2, с. 845]»; «...Ти тільки дивися і дивися / як **місяць ховається** за хмару... [2, с. 253]»; «...**місяць імлу сковує в єдиний день / наших процальних посівів...** [2, с. 639]»; «...**зійде місяць і сонце разом на небо, / засміється дівчинка з вишневим горлом, / і людина умре...** [2, с. 76]».

Персоніфікація образу Місяця належить до міфологічних універсалій, що зберігаються в архетипах національної пам'яті. Автор ототожнює слово *Місяць з пастухом та старим чабаном*, що пасе вівці-зорі. Репрезентація лунарного елементу характеризується дієсловами *перепливати, підійти, пасти, ставати, підставляти, позіхати, стогнати, відвертатися, поглядати, гнати*, які вербально підкреслюють оживлення означеного мовного образу. «**Місяць переплив... річку, / підійшов до дівчини, що чекала на березі, / пастухом рогатим, що пасе зорі...**[2, с. 450]»; «**Старий чабан під голову підставляє третю ногу герлиги, / позіхає... стогне, наче по ньому возом їхано. / А коли відвернеться, підпасичі... / грають у м'яча сонцем... / Як погляне тоді старий чабан на небо, / а сонце чабанці забили на саму середину неба...** [2, с. 500]»; «**Рогатий пастух гонить вівці / повз білу яму, викопану / у блакитному піску...**[2, с. 587]».

Таким чином, доходимо висновку, що в художньому просторі В. Голобородька небесні світила традиційно репрезентуються завдяки словам *Місяць, зорі, зірки та сузір'я*. Індивідуально-авторські порівняння та метафори віддзеркалюють розуміння письменником навколишньої дійсності, що обумовлюється вживанням символічних номінацій та пошуками експресивно-емоційних еквівалентів для вираження власного ставлення до означених об'єктів.

Література:

1. Виноградов Н. Народные узоры и значение их названий / Н. Виноградов // Об фольклоре и литературе: сб. ст. – Ижевск, 1973. – Вып. 1. – С. 26-40.
2. Голобородько В.І. Ми йдемо. Вибрані вірші / В. І. Голобородько. Вступна ст. М. М. Сулими. – К., Рівне: Планета-друк, 2005. – 1056 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – С. 82].
4. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л.А. Лисиченко// Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36-41.
5. О'Коннелл М., Эйри Р. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия / Марк О'Коннелл, Раджи Эйри: [пер. И. Крупицовой]. –М. : Эксмо, 2009. – 256 с.
6. Сто найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002.
7. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко; за ред. проф. В.С. Калашника. – Харків : Белкар-книга, 2005.
8. Шевченко М. В. Семантичний та текстотворчий потенціал лінгвокультурем в українському поетичному мовленні : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / М. В. Шевченко. – Київ, 2002. – 193 с.
9. Шленьова М. Г. Мовний образ міста у поезії Василя Голобородька // IV Международная научно-практическая конференция «Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты», 8 мая, 2013. – Новосибирск, ООО «Агентство спринт», 2013. – С. 243-246.